

## Wstęp

Powojenna Jugosławia liczyła 255 804 km<sup>2</sup> i zamieszkiwało ją 15 mln 722 tys. ludzi. Była krajem federacyjnym, podzielonym na sześć republik odpowiadających w przybliżeniu podziałom etnicznym kraju. Najliczniejsi byli Serbowie stanowiący około 40% populacji, około 20% liczyli Chorwaci, ponad 8% Słoweńcy, Macedończycy około 6%, Albańczycy niespełna 5%, Czarnogórcy około 3%. W kraju obowiązywały dwa alfabety: łaciński używany w Słowenii i Chorwacji oraz słowiański stosowany w pozostałych częściach kraju. Mieszkańców dzieliła też religia. Chorwaci i Słoweńcy związani byli z tradycją katolicką, Serbowie, Czarnogórcy i Macedończycy z prawosławną, a Albańczycy i znaczna część mieszkańców Bośni wyznawała islam. Podejmowane w latach wojny przez chorwackich nacjonalistów czystki etniczne, skierowane zwłaszcza przeciwko Serbom, fatalnie zaciążyły na wzajemnych stosunkach. Kraj był przy tym bardzo zniszczony przez wojnę i jego perspektywy rozwojowe bez pomocy z zewnątrz były mizerne. Dodatkowo Jugosławia poddana została eksperymentowi ideologicznemu, który niosły z sobą rządy partii komunistycznej. W jugosłowiańskich realiach partia ta jednak okazała się istotnym czynnikiem jednoczącym.

Dla sowieckiej dyplomacji Jugosławia stanowiła ważne ogniwo tworzonego na Bałkanach od 1944 r. obozu państw komunistycznych. Zapewniała dostęp do portów adriatyckich, a sąsiedztwo z Włochami i Grecją ułatwiało oddziaływanie na sytuację w tych krajach. Sowieckie cele budziły niepokój w stolicach państw zachodnich. Znane były rosyjskie zabiegi o ulokowanie sowieckich baz w cieśninach tureckich, wspieranie jugosłowiańskich roszczeń do Triestu, wreszcie pomoc dla greckich komunistów. Przejęcie władzy w Grecji przez komunistów pozwoliłoby Związkowi Sowieckiemu uzyskać kontrolę nad ważnymi szlakami komunikacyjnymi, wiodącymi na Bliski Wschód i do Suez.

Wielka Brytania nie była w stanie skutecznie chronić swej greckiej klientki. To zobowiązanie wzięły na siebie w 1947 r. Stany Zjednoczone. Grecja i Turcja uzyskały istotne wsparcie, a w sprawie Triestu mocarstwa zajęły nieprzejednane stanowisko. Amerykanie uznali region za ważny dla interesów Stanów Zjednoczonych. W tej sytuacji konflikt sowiecko-jugosłowiański ujawniony w 1948 r. znalazł się w centrum zainteresowania wielkich mocarstw.

Dla Związku Sowieckiego celem była reintegracja Jugosławii w bloku państw „demokracji ludowej”. Rosjanie zamierzali go zrealizować przez zmianę jugosłowiańskiego kierownictwa. Niepowodzenie tego zamierzenia wzbudziło na Zachodzie obawy przed podjęciem przez Rosjan interwencji wojskowej.

Dla Stanów Zjednoczonych celem stało się umacnianie oporu Jugosławii poprzez niezbędną pomoc gospodarczą oraz dostawy materiału wojskowego. Następnie skłonienie jej do współpracy z Grecją i Turcją, a w dalszej kolejności włączenie do zachodniego systemu obronnego. W Waszyngtonie miano też nadzieję, że sukces Tity działać będzie dezintegrująco na kraje sowieckiego bloku i osłabi dominację Moskwy nad nimi, a stopniowe uzależnianie Jugosławii od Zachodu doprowadzi do zmiany systemu politycznego w tym kraju.

Rosjanie nie zdołali swego celu zrealizować, a państwowi zachodni udało się to tylko częściowo. Jugosławia zachowała niezależność, podjęła współpracę z Grecją i Turcją, ale nie przystąpiła ani do Planu Marshalla, ani do NATO, co pozwoliło jej uzyskać specjalną pozycję w ruchu państw niezaangażowanych.

Literatura poświęcona Jugosławii w latach 1948–1956 jest bardzo bogata. Spośród polskich autorów należy wymienić przede wszystkim liczne prace Michała Jerzego Zachariasza oparte na źródłach i opracowaniach jugosłowiańskich. Przyczynom konfliktu sowiecko-jugosłowiańskiego poświęcone są prace Elżbiety Znamierowskiej-Rakk i Zofii Rutyny. Nie można również pominąć bardziej ogólnych prac Jerzego Holzera, Mieczysława Tantego i Wiesława Walkiewicza. Jeśli idzie o politykę Stanów Zjednoczonych wobec Europy Wschodniej, a zwłaszcza wobec Jugosławii, niezastąpione są prace Andrzeja Mani i Bennetta Kovriga. Wartość nie do przecenienia mają dokumenty opublikowane w *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers*. Słabiej reprezentowane są w tej pracy materiały sowieckie, jednak starannie wykorzystane zostały dokumenty opublikowane przez Stephena Clissolda, a także przez Leonida Gibianskiego. Owocna okazała się kwerenda w National Archives w Londynie. Zgromadzone tam dokumenty pozwalają zapoznać się zarówno z motywami działania Wielkiej Brytanii, jak i z debatą dotyczącą Jugosławii pomiędzy mocarstwami, w tym również w łonie NATO. Przydatne okazały się też dokumenty francuskie, choć zainteresowanie Paryża sprawami Jugosławii było ograniczone głównie do konfliktu jugosłowiańsko-włoskiego. Konflikt ów, który blokował próby związania Jugosławii z zachodnim systemem obronnym, został przedstawiony najpełniej w pracy J.B. Duroselle’a, *Le conflit de Trieste 1943–1954*. Dla naświetlenia szerszego kontekstu stosunków międzynarodowych najczęściej korzystałem z dwóch prac: J.B. Duroselle’a, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris 1990, oraz Wojciecha Rojka, *Historia nowoczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.